

Znanstveni svet

MEDKULTURNA VZGOJA V ŠOLI: izhodišča in smernice

Cilj pričujočega dokumenta je izpostaviti izhodišča, ki so temelj medkulturne vzgoje v izobraževalnem procesu, in začrtati smernice, ki bi služile pri uresničevanju dejavnosti, predvidene za vsak posamezen delovni sklop projekta.

Potreba po izpostavitvi ključnih točk, ki jim je potrebno slediti pri vpeljevanju uspešnih medkulturnih pristopov, se je pokazala kaj kmalu, glede na to, da je skupina projektnih partnerjev heterogena. Sestavljena je iz partnerjev vodilnih zavodov in organizacij, ki delujejo na področju večinskega in manjšinskega prebivalstva v obeh državah. Naj poudarimo, da bomo v okviru projekta obravnavali zgodovinske in narodne manjšine, pa tudi kulturne manjšine migrantov. Soočali se bomo torej s precej kompleksnimi vprašanji, ki zahtevajo pozorno opazovanje različnih stališč in pozorno vrednotenje različnih pozicij.

Dokument smo sestavili na podlagi poslanih prispevkov posameznih članov Znanstvenega sveta, ki ga sestavljajo predstavniki sledečih projektnih partnerjev:

- Slovenski raziskovalni inštitut SLORI
- Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem
- Oddelek za politične in družbene vede Univerze v Trstu
- Oddelek za znanosti o človeku Univerze v Vidmu
- Oddelek za primerjalne jezikovne in kulturne študije Univerze Ca' Foscari v Benetkah
- Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

I VEČKULTURNOST IN MEDKULTURNOST

Ko govorimo o medkulturnosti, govorimo o etično-političnem projektu, ki stremi k temu, da bi v večetničnih družbah rešili probleme sobivanja med skupinami različnih kultur tako, da bi promovirali aktivna srečanja in neprekinjeno komunikacijo

med njimi. Marazzi (1998) je mnenja, da gre pri večkulturnosti "za statično situacijo, kjer ni srečanj, ki bi obrodila sadove na obeh straneh, ampak gre za preprosto sobivanje med skupinami različnega izvora... medkulturnost pa nasprotno pomeni poznavanje in medsebojne izmenjave, kar pripomore h kulturnemu bogatenju ne le posameznih skupin, ampak celotne družbe."

Osnovo medkulturnosti predstavlja dinamičen koncept kulture, ki je občutljiv na spremembe in je v nenehnem preoblikovanju. Predstavlja torej koncept vizije narodnosti, ki jo posameznik svobodno izbere in ki mu ni vsiljena. Tako odpade vsaka oblika dogmatizma, saj se vsaka kultura vključi v proces preoblikovanja in je pripravljena na to, da iz drugih kultur prevzame najboljše, kar lahko posamezna kultura ponudi. Končni temelj te pozicije je ideja, da imajo vse kulture neko skupno osnovo, saj pripadajo človeštvu in je zato naravno, da združujejo ljudi na področju skupne delitve univerzalnih principov. Različne medkulturne dejavnosti se načrtujejo prvenstveno za uporabo na področju vzgoje.

Cilj medkulturne vzgoje ne sme biti samo odkrivanje in interakcija z razlikami, povezanimi z drugo nam bližnjo osebo (tu imamo v mislih osebo katerega koli izvora, družbenega razreda, spola, vere, spolne usmerjenosti itd.), ampak si mora za cilj postaviti tudi vrednotenje in delo na podobnostih, ki povezujejo ljudi. Medkulturna vzgoja naj bo torej utečen proces, ki predstavlja osnovno kulturo prihodnosti, ki se nenehno obnavlja v in skozi vsakodnevno prakso. Vsakodnevne prakse naj bodo sestavni del kompleksne sodobne družbene in izobraževalne vizije. Medkulturna vzgoja naj predstavlja nabor »taktik«, ki so jih – bolj ali manj zavestno – sprejeli različni ljudje z namenom, da bi dosegli isti cilj, to je rojstvo nekega novega humanizma, ki ga sodobna družba tako zelo potrebuje.

II MEDKULTURNA VZGOJA V ŠOLI

Vprašanje, ki se na tem mestu zastavlja, je torej, kako se lahko šola (tu imamo v mislih predvsem obvezno osnovno šolo) pretvori iz večkulturne, kar danes dejansko je, v medkulturni projekt oziroma kako lahko učitelji ponotranjijo spremembo zornega kota in prispevajo k temu, da sam izobraževalni proces dejansko postane prostor medkulturnosti? (Grange Sergi, 2007)

Če medkulturni pristop kaže na situacijo, kjer se prisotnost več kultur ne razrešuje le skozi sobivanje, temveč zahteva jasno izražene in trajne oblike odnosov, bo namen tega pristopa razvijanje ozaveščenih medkulturnih odnosov. Zato je potrebno učni program prenoviti v smislu metodoloških odločitev in učnih ciljev.

Medkulturnost je perspektiva, način soočanja in dialoga med različnimi osebki, ki se ne rodi spontano, ampak jo je potrebno graditi, privzgojiti, trudoma osvojiti in se tako boriti proti pasivnosti, stereotipom, predsodkom, ravnodušnosti, bolj ali manj skriti sovražnosti. To pomeni, da postanejo vse kulturne razlike, konfliktnost, stare in nove oblike rasizma, razvojni modeli in njihovi učinki del kurikularnih vsebin. Medkulturnost torej ne pomeni poučevanja novih ved in tudi ne uvajanja ukrepov za preprečevanje šolskega neuspeha emigrantskih otrok in se ne more omejiti na prirejanje posebnih proslav na temo miru, sožitja, solidarnosti. Gre za korenito prenovo šole, ki se mora iz aparata reprodukcije obstoječega in ponavljanja že utečenih organizacijskih in kulturnih vzorcev pretvoriti v prostor kulturne mediacije. V učne načrte je treba dodati določene nove vsebine in večperspektivne poglede (npr. namerno ozaveščanje o stereotipih, predsodkih; o zgodovini in vzrokih priseljevanja ter o priseljenjskih kulturah pri predmetih zgodovina, geografija itd.; vključitev literarnih del priseljenjskih pisateljev pri pouku jezika in književnosti...), opustiti etnocentrizem (npr. pri opisih »revne« Afrike, evropskem osvajanju in odkrivanju Novega sveta) ipd. Med predpogoji za uspešno medkulturno vzgojo otrok pa je poleg dopolnjenega učnega načrta tudi razvita medkulturna zmožnost učiteljev (Vrečer 2009).

Klara Skubic Ermenc (2006) razume medkulturnost v pedagogiki kot *načelo* in ne kot posebno disciplino. Načelo medkulturnosti v pedagogiki, aplicirano na raven vzgojno-izobraževalnega procesa, razčlenjuje v štiri temeljne sestavine. Medkulturnost je pedagoško načelo, ki spodbuja:

1. razvoj enakopravnjšega odnosa do drugih kultur/etnij,
2. pogled na drugačnega kot enakovrednega in ne deficitnega,
3. takšno vodenje pedagoškega procesa, ki omogoča realnejši uspeh manjšinskih skupin,
4. razvoj skupnostnih vrednot.

»Če interkulturnost razumemo kot načelo, to pomeni, da mora biti eden od kriterijev za presojanje o odločitvah na področju šolstva *nasploh* – ne samo v nekih

parcialnostih, kot bi npr. lahko bila uvedba učenja materinščine za učence, ki jim učni jezik ni materinščina. Kot načelo funkcionira tudi kot kriterij za presojo kakovosti sistema. Če sistem v svojih sistemskih dokumentih zapiše, da bo skrbel za enake možnosti vseh, potem bo tak cilj med drugim dosegel tudi z upoštevanjem načela interkulturalnosti. « (Skubic Ermenc, 2006: 152)

Medkulturna vzgoja je priložnost za proces neprestane dekonstrukcije in rekonstrukcije vzgojnih pristopov, načina vzgoje v različnih formalnih ali neformalnih vzgojnih okoljih. Na novo je potrebno domisliti razred, preoblikovati postopke, metode, vsebine in kontekst. To je naloga vseh, učiteljev in učencev (Sirna Terranova, 1997; Zoletto, 2007).

V kulturno mešanih razredih je sodelovanje učencev eden ključnih pogojev njihovega povezovanja v skupnost. Vključevanje otrok različnega kulturnega izvora je uspešnejše v razredih, v katerih so učenci navajeni delati v skupinah (*cooperative learning*) in delavnicah. V "sodelujočem razredu" se pri vsakem izmed učencev razvije zavedanje, da je za uspešno izpeljavo dodeljene naloge odločujoč in dragocen prispevek vseh in vsakogar. Uspeh posameznika je povezan z uspehom ostalih in z medsebojno pomočjo je mogoče preseči težave. Zavest o tem nam omogoči, da preverimo načela strpnosti in spoštovanja idej drugega, in kaže na to, da so lahko drugi dejansko vir (Resman, 2003; Zoletto, 2007; Grange Sergi, 2007).

Razred postane torej privilegirani predmet opazovanja, raziskovanja in ciljno usmerjenih ukrepov. Razred je kraj, v katerem se lahko odnosi med učenci ter med učenci in učiteljem različno razvijajo; je pokazatelj učinkovitosti šole pri usklajevanju potreb, ki jih narekujejo po eni strani vzgojno-izobraževalni program, po drugi pa motivacija in pričakovanja staršev. Razred je izraz družbenih, jezikovnih in etničnih značilnosti družinskih okolij in člen povezovanja med šolo in družino. Nenazadnje se tudi rast šole in kakovost pouka merita po delu, ki se ga opravlja v razredu.

III ITALIJANSKA IZKUŠNJA

Italija se je z vprašanji medkulturne vzgoje začela soočati pozneje kot večina preostalih držav v Evropi, in sicer v drugi polovici 80-ih let, ko je v italijanskih šolah postajala prisotnost otrok priseljenih družin izrazitejša. Do 70-ih let je bila Italija

namreč država močne emigracije, šele potem je postala cilj ekonomskih in političnih migracijskih tokov. Prihod tujcev je konstantno naraščal in sprejemanje novih učencev se je odvijalo ob popolni odsotnosti ustrezne normative.

Prve ministrske okrožnice, izdane od konca 80-ih let, so upoštevale razmere teritorija, izpostavljajo pomen uveljavljanja medkulturne vzgoje tudi ko v razredu ni »tujih« otrok in utemeljujejo veljavnost integriranega modela. V zvezi s tem velja opozoriti, da je v Italiji do izbire tega modela prišlo skoraj naključno.

Z vključevanjem otrok priseljenih družin v šolo je prišlo do spoznavanja in uvajanja vrednot medkulturnosti, ki je danes eno izmed glavnih načel, na katerega se sklicujejo razvojne smernice državne šole v Italiji. Posebno pozornost si zasluži dokument, ki ga je oktobra 2007 pripravila Državna opazovalnica za integracijo tujih učencev in medkulturno vzgojo z naslovom *La via italiana per la scuola interculturale e l'integrazione degli alunni stranieri (Italijanska pot za medkulturno šolo in integracijo tujih učencev)*. V dokumentu, ki je nastal iz potrebe, da bi v okviru evropskih izkušenj opredelili italijanski model medkulturnosti, so predstavljene glavne akcijske smernice. Omeniti je treba tudi ministrsko okrožnico številka 2 z dne 8. januarja 2010, ki vsebuje *Smernice in priporočila za vključevanje učencev neitalijanskega državljanstva*.

Glede pristopa, ki ga italijanska država ima in razvija pri obravnavanju jezikovnih in kulturnih različnosti, bi izpostavili še naslednje: glede na to, da se je Italija začela soočati z medkulturno vzgojo po vstopu priseljenih otrok v svoje šole, se kulturne oziroma jezikovne in etnične razlike znotraj šolske populacije istovetijo z državno pripadnostjo. Podatki o prisotnosti tujih otrok v italijanskih šolah, ki jih ministrstvo redno objavlja, se namreč nanašajo na otroke, ki nimajo italijanskega državljanstva. Otroci, katerih materni jezik oziroma narodnostni izvor ni italijanski, imajo pa italijansko državljanstvo – pomislimo na pripadnike zgodovinskih manjšin ali na otroke priseljenih družin, ki že imajo državljanstvo –, v tem kontekstu ne dobijo ustrezne pozornosti. Dejstvo, da se različnost istoveti z državljanstvom, ne pa z jezikovnim, kulturnim ali narodnim izvorom, potrjuje tezo, da je v Italiji izbiro medkulturne vzgoje in integriranega modela – bolj kot napotki temeljitega preučevanja ali pa izkušnja italijanske republike v odnosu do njenih zgodovinskih manjšin – narekovala sila razmer.

V drugem povojnem obdobju je Italija do zgodovinskih manjšin gojila dokaj »hladen« odnos, ki ni spodbujal medsebojnega poznavanja in pozitivnega vrednotenja jezikovnih, kulturnih ali etničnih razlik, prisotnih znotraj državnih meja. Pomislimo le, da je bil zakon 482 *Predpisi o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin – Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche* izglasovan komaj leta 1999, to se pravi dobrih petdeset let po odobritvi italijanske republiške ustave, v kateri 6. člen določa, da italijanska republika s posebnimi normami ščiti jezikovne manjšine. Nekatere zgodovinske manjšine, med njimi tudi slovenska narodna skupnost v deželi Furlaniji Julijski krajini, razpolagajo s svojimi šolami, ustanovljenimi po drugi svetovni vojni na osnovi mednarodnih sporazumov. Trenutno je v Italiji 28 slovenskih osnovnih šol in ena dvojezična.

Vrtci in šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji so sestavni del italijanskega državnega šolskega sistema in delujejo po istih načelih in pravilih kot državne šole večinskega naroda. Šolski programi v šolah s slovenskim učnim jezikom so ministrski in povsem enaki kot programi večinskih italijanskih šol, le da so dopolnjeni s predmetom slovenski jezik in literatura ter nekaterimi vsebinskimi dodatki pri zgodovini in zemljepisu. Učenje slovenščine na narodnostno mešanem območju ni obvezno v šolah z italijanskim učnim jezikom; nekatere šole ga sicer ponujajo v sklopu dodatnih dejavnosti, v enem primeru pa sodi med kurikularne predmete.

Furlanščino pa v šolah poučujejo na osnovi prej omenjenega zakona 482 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin, ki podpira učenje manjšinskih jezikov za vpisane v otroških vrtcih, primarnih in srednjih šolah I. stopnje, in zakona Dežele Furlanije Julijske krajine 29/2007 *Določila za zaščito, ovrednotenje in promocijo furlanskega jezika - Norme per la tutela, valorizzazione e promozione della lingua friulana*.

IV SLOVENSKA IZKUŠNJA

V Sloveniji ima medkulturna vzgoja več kot petdesetletne izkušnje na narodnostno mešanih območjih Slovenske Istre in Prekmurja. Zaradi zgodovinskih okoliščin sta se na omenjenih območjih razvila dva modela dvojezičnega šolstva, vendar je skupno obema, da se od prvega razreda osnovne šole do zadnjega letnika srednje šole vsi učenci oz. dijaki, tako manjšinske kot večinske etnične skupnosti, učijo

oba jezika. Poleg znanja jezika, ki torej vsem prebivalcem narodnostno mešanih območij omogoča vsaj temeljno sporazumevanje v obeh jezikih, stremi šolski sistem k razvijanju medkulturne občutljivosti, odprtosti, sprejemanja (jezikovne in kulturne) različnosti. In prav ta okolja prispevajo pomembna spoznanja šolam na celotnem nacionalnem prostoru in na državni ravni nasploh pri obravnavi vprašanja vključevanja otrok drugih etničnih skupnosti v slovenski šolski sistem.

Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06) v 8. členu predvideva, da se za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik, v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture, lahko pa se dodatno organizira tudi pouk slovenskega jezika.

Sočasno z obravnavo sprememb Zakona o osnovni šoli, na podlagi katerih je nastalo besedilo iz leta 2006, ki je trenutno v veljavi, so potekale dejavnosti, povezane z obravnavo učencev oz. dijakov otrok migrantov, ki bi besedilo 8. člena Zakona o osnovni šoli nadalje razčlenile in operacionalizirale. Leta 2007 je bila tako sprejeta *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji* (Barle in sod., 2007), ki je med prvenstvene ukrepe umestila prilagoditev kurikula za hitrejšo in kakovostno vključevanje otrok migrantov v vzgojo in izobraževanje, pripravo strategij za delo s starši migranti in njihovo vključevanje v šolsko življenje, spodbujanje medkulturnega učenja in pozitivne naravnosti do razumevanja in sprejemanja različnosti, umestitev slovenščine kot drugega jezika v sistem vzgoje in izobraževanja, kakovostno poučevanje jezikov otrok migrantov, kakovostno izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev.

Na podlagi strategije so nastale *Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtnice in šole* (2011), ki kot obvezujoče dejavnosti vključujejo spoštljiv odnos do zasebnosti, kulture, jezika, svetovnega nazora in vrednosti staršev otrok, ki se vključujejo v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji ter omogočanje vključevanja staršev v življenje in delo šole. Kot dodatne dejavnosti predlaga organiziranje učenja slovenskega jezika za otroke in starše skupaj ter različnih oblik dela, v katerih bi se med seboj povezali otroci in starši različnih etničnih skupin.

Leta 2011 je bila sprejeta dopolnitev zakona, po kateri naj šole za otroke, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik, ob vključitvi v

osnovno šolo organizirajo pouk slovenskega jezika in kulture, s sodelovanjem z državami izvora pa tudi pouk njihovega maternega jezika in kulture. V šolskem letu 2005/06 so tako učenci obiskovali pouk albanskega jezika v Ljubljani, hrvaškega jezika v Izoli, Ljubljani in Mariboru, makedonskega jezika v Kranju, Ljubljani, na Jesenicah in v Novi Gorici, srbskega jezika v Mariboru ter prvič pouk nemškega jezika (v Ljubljani). Na osnovni šoli Hrpelje poteka pouk makedonščine in albanščine od šolskega leta 2008/09 (primerjaj Vižintin, 2010). Po podatkih tedanjega Ministrstva za šolstvo in šport se je v letih 2004–2009 bistveno povečalo število slovenskih osnovnih šol, ki omogočajo pouk maternega jezika otrok priseljencev, bistveno pa se je povečalo tudi število teh jezikov. S sprejetjem Zakona o osnovni šoli in omenjene dopolnitve je Republika Slovenija v svoj pravni red uvedla *Direktive Evropskega sveta o izobraževanju otrok priseljencev in delavcev migrantov (77/486/EGS)*.

V SMERNICE

Dejavnosti, predvidene v posameznih delovnih sklopih projekta EDUKA, bodo večinoma izvedene v sodelovanju s šolami. Nekatere bodo sicer vključevale tudi univerzitetne študente, vendar je večina namenjena učencem in dijakom osnovnih in srednjih šol. Obravnavana šolska populacija je zelo raznolika glede jezikovnega, narodnostnega in kulturnega izvora in ta njena struktura se razlikuje tudi glede na kraj, v katerem šola deluje znotraj programskega območja. Gre namreč za različna šolska okolja, v katerih je ista narodna pripadnost oziroma jezik lahko izraz večinske ali manjšinske skupnosti, kjer se otroci priseljenih družin izobražujejo v učnem jeziku, ki je lahko večinski ali pa manjšinski, kjer je učenje manjšinskega jezika predvideno v večinskih šolah ali pa je učenje manjšinskega jezika predvideno samo v nekaterih večinskih šolah.

Dejavnosti predvidevajo po eni strani informiranje mladih o večjezičnih, večkulturnih in večnarodnostnih značilnostih programskega območja, po drugi pa analizo potreb, učinkov in dobrih praks, ki se izoblikujejo pri uvajanju in uveljavljanju vrednot medkulturnega dialoga v šolskem okolju. Različne situacije, ki se s tega vidika oblikujejo v ožjem in širšem čezmejnem prostoru med Italijo in Slovenijo, morajo biti obravnavane v medkulturni perspektivi. To pomeni, da mora biti raznolikost razmer in razvojnih perspektiv na področju upravljanja večjezičnega in večkulturnega prostora

znotraj programskega območja obravnavana celovito in interdisciplinarno ter težiti k odpravljanju stereotipnega pojmovanja tega prostora kot seštevka ločenih in samozadostnih skupnosti.

Izvajanje teh dejavnosti mora tudi potekati v spoštovanju načel medkulturnega dialoga. V tem smislu se zato znotraj posameznega delovnega sklopa projekta EDUKA oblikujejo čezmejne delovne skupine. Te imajo nalogo, da pripravijo delovni načrt in izvajanje posameznih projektnih faz planirajo v obliki timskega dela. Pomembno je namreč, da se znotraj posamezne čezmejne delovne skupine uveljavijo pogoji ne samo za dobro medsebojno spoznavanje, ampak tudi za skupno razmišljanje in ustvarjanje.

Ker je projekt EDUKA čezmejen in torej namenjen tudi promoviranju jezika soseda na programskem območju, bodo formalna srečanja potekala v slovenskem in italijanskem jeziku. Pomembno je, da se raba obeh jezikov uveljavi tudi med delovnimi srečanji.

Kot je razvidno iz napisanega, je že sam projekt EDUKA lep primer dobrih praks glede uveljavljanja medkulturnega dialoga na področju izobraževanja, raziskovanja ter čezmejnega načrtovanja, kar je za vse, ki bodo pri njem sodelovali, dragocena dodana vrednost.

PRIPOROČENA LITERATURA

- Albarea, R. Izzo, D. (2002). Manuale di pedagogia interculturale. Pisa, ETS.
- Ambrosini, M. (2005). Sociologia delle migrazioni. Bologna, il Mulino5.
- Ambrosini M. (2008). Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni transnazionali. Bologna, il Mulino.
- Ambrosini, M. (2009). La globalizzazione dal basso. Transnazionalismi e diaspore migranti. V: Città e civiltà. Nuove frontiere di cittadinanza, ur. Alessandro Bosi. Milano, Franco Angeli, 41–53.
- Ambrosini, M. (2010). Richiesti e respinti. L'immigrazione in Italia. Come e perché, Milano, il Saggiatore.
- Appadurai, A. (1996). Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization. University of Minnesota Press, Minneapolis. Tr. It. Modernità in polvere. Roma, Meltemi, 2001.
- Baraldi, C. (2003). Comunicazione interculturale e diversità. Roma, Carocci.
- Barle, A. (in sod.) (2007). Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport RS. Dostopno na:
http://www.mizks.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_in_mednarodno_sodelovanje/razvoj_izobrazevanja/projekti/enake_moznosti/ (7.9.2012)
- Bergant, D., Jazbec, M., Pogačnik, M. (ur.) (2009). Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu: živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu. Ljubljana, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Sektor za načrtovanje politik in raziskave.
- Bogatec, N. (ur.) (2004). Slovene. The slovene language in education in Italy, Regional dossiers series, 2nd ed., Ljouwert - Leeuwarden, Mercator-Education.
- Bogatec, N., Kravos, M., Lokar, V. (ur.) (2008). Projekt Mozaik : učinki večetničnega okolja na osnovno šolanje = Progetto Mosaico : effetti dell'ambiente multietnico sull'istruzione primaria. Trst, Sklad Libero in Zora Polojaz: Šolska mreža Projekt Mozaik: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI = Trieste: Fondazione Libero e Zora Polojaz: Rete di scuole Progetto Mosaico: Istituto sloveno di ricerche SLORI.

- Castellani, M.C. (2010). Manuale di pedagogia interculturale. Genova, De Ferrari.
- Certeau, M., DE (1980). L'invention du quotidien. I. Arts de faire. Gallimard, Paris. Tr.it. L'invenzione del quotidiano. Roma, Edizioni Lavoro, 2010.
- Favaro, G., Fumagalli, M. (2004). Capirsi diversi. Idee e pratiche di mediazioni interculturale. Roma, Carocci Editore.
- Favaro, G., Luatti, L. (ur.) (2004). L'intercultura dalla A alla Z. Nella collana: La melagrana. Idee e metodi per l'intercultura. Milano, Franco Angeli.
- Giusti, M. (ur.) (2004). Formarsi all'intercultura. La giornata interculturale della Bicocca di Milano. Milano, FrancoAngeli.
- Giusti, M. (2005). L'educazione interculturale nella scuola di base. Teorie, esperienze, narrazioni, Milano, La Nuova Italia.
- Giusti M. (2008). Immigrati e tempo libero. Comunicazione e formazione interculturale a cielo aperto. Torino, Utet.
- Gole Ašanin, S., Pokrivač, D. (ur.) (2009). Vključevanje v slovensko družbo: informacije za tujce. Ljubljana, Ministrstvo za notranje zadeve.
- Grange Sergi, T., Nuzzaci, A. (ur.) (2007). Interculturalità e processi formativi. Roma, Armando Editore.
- Habermas, J., Taylor, C. (1999). Multiculturalismo. Lotte per il riconoscimento. Milano, Feltrinelli.
- Livingtogether: combining diversity and freedom in 21st-century Europe (2011). Strasbourg, Svet Evrope.
- Lukšič - Hacin, M., Milharčič Hladnik, M., Sardoč, M. (ur.) (2011). Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mantegazza, R. (2006). Manuale di pedagogia interculturale. Tracce, pratiche e politiche per l'educazione alla differenza. Milano, FrancoAngeli.
- Mantovani, G. (2004). Intercultura. E' possibile evitare le guerre culturali? Bologna, il Mulino.
- Mantovani, G. (2005). L'elefante invisibile. Alla scoperta delle differenze culturali. Firenze, Giunti, 2005.
- Marazzi, A. (1998). Lo sguardo antropologico. Processi educativi e multiculturalismo. Roma, Carocci.
- Martiniello, M. (2000). Le società multiethniche. Bologna, Il Mulino.

- Melotti, U. (2000). L'abbaglio multiculturale. Formello, Seam.
- Mikolič, V., Pertot, S., Zudič Antonič, N. (2006). Med kulturami in jeziki – Tra lingue e culture. Koper, Annales.
- Milharčič Hladnik, M. (ur.) (2011). IN-IN: življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mlekuž, J. (2011). ABC migracij. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MIUR (2012). Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo di istruzione. Bozza 30 maggio 2012. Roma.
- MPI (2007a). Indicazioni per il curricolo per la scuola dell'infanzia e per il primo ciclo d'istruzione. Roma.
- MPI (2007b). La via italiana per la scuola interculturale e l'integrazione degli alunni stranieri. Osservatorio nazionale per l'integrazione degli alunni stranieri e per l'educazione interculturale. Roma.
- Pertot, S. (2004). Dvojezični otrok. Priročnik za starše – Il bambino bilingue. Manualetto per i genitori. Špeter-Trst, SLORI - Zavod za slovensko izobraževanje.
- Pollini, G., Scidà, G. (1998). Sociologia delle migrazioni e della società multietnica. Milano, FrancoAngeli.
- Portera, A. (2006). Globalizzazione e pedagogia interculturale. Interventi nella scuola. Trento, Centro Studi Erickson.
- Resman, M. (2003). Interkulturalna vzgoja in svetovanje. Ljubljana, Sodobna pedagogika, 1, 60–79.
- Resman, M. (2006). Oblikovanje interkulturalne šolske skupnosti. Ljubljana, Sodobna pedagogika, Posebna izdaja, 202-217.
- Sardoč, M. (2011). Multikulturalizem: pro et contra [Elektronski vir] : enakost in različnost v vzgoji in izobraževanju. Ljubljana, Pedagoški inštitut.
http://www.medkulturni-odnosi.si/images/stories/publikacije/Mitja_Sardoc.pdf.
- Sartori, G. (2000). Pluralismo, multiculturalismo e estranei: saggio sulla società multietnica. Milano, Rizzoli.
- Schanz, C. (2006). Vizije potrebujejo poti – medkulturno odpiranje šole. Ljubljana, Sodobna pedagogika, 57(2), 24–38.

- Sedmak, M., Ženko, E. (ur.) (2010). Razprave o medkulturnosti. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Sirna Terranova, C. (1997). Pedagogia interculturale: concetti, problemi, proposte. Milano, Guerrini.
- Skubic Ermenc, K. (2006). Slovenska šola z druge strani. Ljubljana, Sodobna pedagogika, l. 57. posebna izdaja, 150–167.
- Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole (2011). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=4493> (9. 5. 2012).
- Špolad, N. (2005), Pouk književnosti v osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom v Furlaniji – Julijski krajini z vidika učiteljev slovenščine in njihovih učencev. V: Stabej, M. (ur.), Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj 41. SSKJ. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 182–185.
- Urpis O. (2010). Percorsi di interculturalità nella formazione scolastica: un commento alle interviste ai docenti e agli studenti stranieri delle istituzioni scolastiche della provincia di Trieste. V: C. Candian (ur.), Stranieri a Trieste: percorsi di studio e di integrazione. Trieste, Goliardica Edizioni, 61–100.
- Vižintin, M. A. (2010). Pouk maternega jezika in kulture pri učencih priseljencih: temelj za medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli? Ljubljana, Sodobna pedagogika, 61 (1), 104–120.
- Vrečer, N. (ur.) (2009). Medkulturne kompetence v izobraževanju odraslih. Ljubljana, Andragoški center Republike Slovenije.
- Zoletto, D. (2007). Straniero in classe. Una pedagogia dell'ospitalità. Milano, Raffaello Cortina Editore.
- Zorman, A., Zudič Antonič N. (2006). Prvi koraki pri razvijanju medkulturnega zavedanja: seznanjanje z jezikom okolja na narodnostno mešanih območjih v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Sodobna pedagogika, Posebna izdaja, 232–245.
- Zudič Antonič, N. (2008). Za različno vizijo in zaznavo sveta: jeziki, kulture in medkulturnost. Ljubljana, Šolsko polje, 19(3/4), 111–129.
- Zudič Antonič, N. (2009). Razvijanje medkulturne in sporazumevalne zmožnosti pri pouku tujega/drugega jezika v Sloveniji. V: Tašner, V. (ur.), Lesar, I. (ur.), Antić,

M. G. (ur.), Hlebec, V. (ur.), Pušnik, M. (ur.), Brez spopada : kultur, spolov, generacij. Ljubljana, Pedagoška fakulteta, 29–42.

Zudič Antonič, N. (2010). Sviluppo delle competenze interculturali di lingua e cultura italiana in Slovenia. V: Šuran, F. (ur.), Deghenghi Olujčić, E. (ur.), Scotti Jurić, R. (ur.). *Problematiche e prospettive della lingua e della cultura italiana in una società in trasformazione: atti del Convegno internazionale "Trent'anni di studi di italianistica a Pola: passato, presente, futuro" : Pola, 20 e 21 settembre 2008.* Pola, Università Juraj Dobrila, Dipartimento di studi in lingua italiana, 149–175.

Žitnik Serafin, J. (2008). Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Žitnik Serafin, J. (2012). Bridges and Walls: Slovenian Multiethnic Literature and Culture. Frankfurt am Main etc., Peter Lang.

